

Կ Ա Ր Ծ Ի Ք

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԸՆԴԴԻՄԱԽՈՍԻ

Գևորգ Սուրենի Պետրոսյանի «Ներդրումային միջավայրի էնդոգեն և էկզոգեն գործոնների գնահատում (ՀՀ օրինակով)» թեմայով ատենախոսության վերաբերյալ ներկայացված Ը.00.02 «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը

Յուրաքանչյուր երկրի համար ներդրումային միջավայրը կամ կլիման հանդիսանում է կարևոր տնտեսական կատեգորիա, որը կարող է առնչվել տնտեսական աճի, երկրի արտադրողականության և բնակչության կենսամակարդակի հետ: Ներդրումային միջավայրի գրավչության աստիճանի բարձրացման համար տարբեր երկրներում իրականացվում են բազմապիսի ռազմավարությունների մշակումներ, որոնց վրա ազդում են ներդրումային միջավայրի վրա ազդող և ձևավորող տարբեր գործոններ:

Երկրի տնտեսության աճի համար բարձր գրավչությամբ ներդրումային միջավայրն ունի առանցքային դեր, քանի որ այն հանդիսանում է տնտեսությունը սնուցող առաջնային աղբյուրներից մեկը, որն էլ իր հերթին ապահովում է բնակչության կենսամակարդակի բարձրացումը:

Տարբեր կազմակերպություններ, ինչպես նաև ներդրողներ անընդհատ փորձեր են կատարում կատարելագործել տարբեր երկրների ներդրումային միջավայրերը գնահատելու մեթոդաբանական հիմքերը, որոնք հնարավորություն կտան մշակել ներդրումային գործունեության ճիշտ ռազմավարություններ: Անցյալ դարի 80-90-ական թվականներից ի վեր, կատարվում են բազմապիսի վերլուծություններ և հետազոտություններ, որոնք նպատակ ունեն ներդրումային միջավայրի գրավչության աստիճանի գնահատում իրականացնել, իսկ 2004 թվականին Համաշխարհային բանկում հիմնվեց ներդրումային կլիմայի ուսումնասիրության խումբը, որի նպատակն է իրականացնել տարբեր երկրների

ներդրումային միջավայրերի ուսումնասիրություններ, ինչպես նաև ներդրումային միջավայրերի վրա ազդող գործոնների համակարգում և ուսումնասիրություն:

Տարբեր համաշխարհային կազմակերպություններ ներդրումային միջավայրի գրավչության մակարդակը ցույց տալու նպատակով հաշվարկեցին բազմապիսի համաթվեր, որոնք հնարավորություն են տալիս տարբեր երկրների կամ տարածաշրջանների մակարդակով առավել պատկերավոր կերպով ուսումնասիրել ներդրումային միջավայրերը: Համաթվերը հնարավորություն են տալիս ուսումնասիրել տարբեր երկրներում ներդրումային միջավայրերում առկա իրավիճակը, խնդիրները, դրական և բացասական կողմերը: Այդպիսի համաթվերից են՝ Համաշխարհային բանկի կողմից հաշվարկված Բիզնես գործունեությամբ զբաղվելու դյուրինության համաթիվը, Գլոբալ տնտեսական համաժողովի Գլոբալ մրցունակության համաթիվը, Ֆրեյզերի ինստիտուտի կողմից հաշվարկվող Տնտեսական ազատության համաթիվը և այլն: Սույն համաթվերը տարբերվում են իրենց մեթոդաբանությամբ և ներառում են բազմաթիվ ոլորտների գործունեության արդյունավետությունների հաշվարկների միավորում: Սույն համաթվերը պահանջում են առավել խորը ուսումնասիրություն և ճիշտ մեկնաբանում, որոնք հիմք կհանդիսանան ներդրումային գործունեության ռազմավարության մշակման համար:

Այսպիսով, ատենախոսության թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է վերոնշյալ հիմնավորումներով, որոնք արտացոլում են գիտականորեն հիմնավորված էմպիրիկ վերլուծությունների անհրաժեշտությունը:

Ատենախոսության նպատակն ու խնդիրները

Ատենախոսության հիմնական նպատակն է իրականացնել Հայաստանի Հանրապետության ներդրումային միջավայրի վրա ազդող էնդոգեն և էկզոգեն գործոնների համակարգում և գնահատել դրանց ազդեցության մակարդակները: Որպես ներդրումային միջավայրի չափորոշիչ առանձնացվել է ՀՀ ՕՈՒՆ-ների ծավալը: Ատենախոսության շրջանակներում առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները.

- համակարգել և ուսումնասիրել ներդրումային միջավայրի վրա ազդող էնդոգեն և էկզոգեն գործոնները,

- ուսումնասիրել տարբեր համաշխարհային կազմակերպությունների կողմից հաշվարկվող, ներդրումային միջավայրի գրավչությունը նկարագրող համաթվերը,
- հավաքագրել տվյալներ տարբեր աղբյուրներից, որոնք կարող են կիրառվել տնտեսամաթեմատիկական մոդելի գնահատման համար,
- գնահատել Փոքրագույն Քառակուսիների մեթոդով գծային ռեգրեսիոն մոդել, որը հնարավորություն կտա առաջնային տեղեկատվություն ստանալ ՀՀ ներդրումային միջավայրի վրա ազդող գործոնների ազդեցության աստիճանների վերաբերյալ,
- իրականացնել Գրադիենտային էսթիման ալգորիթմի միջոցով համակարգված գործոնների ազդեցության կարևորության աստիճանների գնահատում,
- կատարել ՀՀ ՕՈՒՆ ծավալի կանխատեսում՝ կիրառելով ARIMA ժամանակային շարքերի կանխատեսման մոդելը:

Ատենախոսության կառուցվածքը և հիմնական բովանդակությունը

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, 3 գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից: Այն շարադրված է 117 մեքենագիր էջերի վրա:

Ատենախոսության **ներածությունում** սահմանվել են հետազոտական աշխատանքի արդիականությունը, ներկայացվել ատենախոսության շրջանակներում սահմանված խնդիրները, օբյեկտը, առարկան: Վեր են հանվել աշխատանքի արդյունքում ստացված գիտական 4 նորույթները:

Աշխատանքի առաջին՝ **««Ներդրումներ» և «ներդրումային միջավայր» հասկացությունների տնտեսագիտական հիմքերը»** գլխում տրվել են տարբեր տնտեսագետների, հետազոտողների կողմից ներդրումային միջավայրին վերաբերող կատարված աշխատանքներում ներկայացված սահմանումներ, հասկացություններ, ներդրումային գործունեությանը վերաբերող փուլերի ուսումնասիրություններ, հավաքագրված գործոնների համակարգումներ և այլն:

Աշխատանքի երկրորդ՝ «Ներդրումային միջավայրը կարգավորող ցուցանիշների վերլուծություն» գլխի առաջին բաժնում ներկայացվում է ՀՀ օտարերկրյա ներդրումների դինամիկան տարբեր տեսանկյուններից՝ սկզբնաղբյուրների, ըստ ոլորտների: Ինչպես նաև ներկայացվել են համեմատություններ այլ երկրների հետ:

Երկրորդ բաժնում հավաքագրվել և ուսումնասիրվել են տարբեր համաշխարհային կազմակերպությունների կողմից ստեղծված համաթվեր, որոնց օգնությամբ վեր են հանվել ներդրումային միջավայրի վրա դրական և բացասական ազդեցություններ ունեցող ոլորտները:

Աշխատանքի երրորդ՝ «ՀՀ ներդրումային միջավայրի վրա ազդող էնդոգեն և էկզոգեն գործոնների գնահատումը» գլխում կատարվել են ռեգրեսիոն մոդելների գնահատում՝ վերհանելու քանակային և կարևորության ամենամեծ ազդեցություն ունեցող գործոնները: Կատարվել է ՕՈՒՆ ծավալի ժամանակային շարքի կանխատեսում մինչ 2027 թվականը: «Եզրակացություններ» բաժնում համառոտ ներկայացվել են հետազոտության հիմնական եզրահանգումները:

Ատենախոսության ստացված արդյունքների հավաստիությունն ու դրանց գիտագործնական նշանակությունը

Ատենախոսության շրջանակներում կատարված հետազոտության օբյեկտը ՀՀ ներդրումային միջավայրն է՝ որպես գործընթաց և որպես համակարգ, իսկ հետազոտության առարկան ներդրումային միջավայրի գրավչությունը գնահատող համաթվերն են, ներդրումային միջավայրի վրա ազդող գործոնները:

Ատենախոսության համար տեսամեթոդական հիմք են հանդիսացել մի շարք հետազոտողների կողմից հրսպարակված նյութեր, հոդվածներ և գրքեր, ինչպես նաև ՀՀ մի շարք օրենսդրական և ենթօրենսդրական ակտեր:

Հետազոտության իրականացման համար կիրառվել են մի շարք վիճակագրական, էկոնոմետրիկ և մեքենայական ուսուցման մոդելներ և ալգորիթմներ: Իրականացվել են ժամանակային և տարածական շարքերով էկոնոմետրիկ մոդելների գնահատում, մասնավորապես, Փոքրագույն Քառակուսիների մեթոդով (OLS), Գրադիենտային խթանման

ալգորիթմով (Gradient Boosting Algorithm), ARIMA և SARIMA ժամանակային շարքերի կանխատեսման մոդելներով: Վերլուծությունների արդյունքները ամփոփվել են աղյուսակների և գծապատկերների միջոցով:

Հետազոտության համար տեղեկատվական հիմք են հանդիսացել Հայաստանի Հանրապետության Վիճակագրական կոմիտեի հրապարակումները, Համաշխարհային Բանկի տվյալների բազայի տարեկան հրապարակումները:

Ատենախոսության հիմնական գիտական արդյունքները և նորույթը

Ատենախոսության շրջանակներում կատարված հետազոտությունների և վերլուծությունների արդյունքում ստացվել են տեսական, մեթոդաբանական և գործնական արժեք ունեցող մի շարք արդյունքներ, որոնցից որպես գիտական նորույթ՝ առանձնանում են հետևյալները.

- Մշակվել է ներդրումային միջավայրը գնահատող համաթվերի մեթոդաբանություն՝ վերհանելու ՀՀ ներդրումային միջավայրի վրա ազդող դրական և բացասական ոլորտները: Իրականացվել է երրորդ և չորրորդ մակարդակի ենթաօլորտների և բաժինների արդյունքների վերհանում: Բացահայտվել է, որ ՀՀ իրավական դաշտը առավել թույլ օղակն է ՀՀ ներդրումային միջավայրի գրավչության ապահովման համար՝ մասնավորապես դատական համակարգը և սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը:
- Համակարգվել են ներդրումային միջավայրի վրա ազդող գործոնները, որոնք առավել լայնամասշտաբ են՝ ընդհանուր թվով 37-ը: Իրականացվել է տվյալների շարքի արհեստական մեծացում էքսպոնենցիալ ինտերպոլյացիայի միջոցով: Ձևավորված մոդելի արդյունքում ստացվել է, որ ՀՀ ՕՈՒՆ ծավալի վրա քանակային ամենամեծ ազդությունը միավոր փոփոխության դեպքում ունի վերլուծությունների և զարգացման վրա ծախսերի (ՀՆԱ-ի մեջ) գործոնը, որը մեծանալով 0.22 տոկոսային կետից մինչ 1.22 տոկոսային կետ, կհանգեցնեք ավել 121.7 մլն ԱՄՆ դոլարի ներդրման:
- Բացահայտվել է, որ ընտրված և կոռելյացիայի մատրիցայի թեստավորման փուլից հետո մնացած 10 գործոնների մեջ ամենամեծ կարևորությունը ունի

կազմակերպությունների կշիռը բոլոր կազմակերպությունների մեջ, որոնք ներդրման համար օգտվում են բանկային համակարգից գործոնը, որի կարևորության աստիճանը ընդհանուրի մեջ կազմել է շուրջ 68.5 տոկոս:

- Կանխատեսվել է ՀՀ ՕՈՒՆ ծավալը մինչ 2027 թվականը՝ կիրառելով ARIMA և SARIMA ժամանակային շարքերի կանխատեսման մոդելները: Բացահայտվել է, որ եթե մինչ 2022 թվականի դեկտեմբերի դինամիկան մնա անփոփոխ, ապա 2027 թվականին ՀՀ ՕՈՒՆ ծավալը կկազմի 2.5 մլրդ ԱՄՆ դոլար:

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՏԵՆԱԽԱՍՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Այնուամենայնիվ, ատենախոսությունը զերծ չէ նաև թերություններից, որոնք ամփոփվում են հետևյալ դրույթներում.

1. Աշխատանքի մեջ առկա են մի շարք ոչ հստակ ձևակերպված պնդումներ, որոնք չունեն բավարար հիմնավորումներ: Մասնավորապես, էջ 26-ում հեղինակն ամփոփում է 1.2 ենթահարցը հետևյալ ընդհանուր ձևակերպմամբ, որը չի կարելի համարել տվյալ ենթահարցի ուսումնասիրության կամ վերլուծության արդյունք. «Այսպիսով՝ ներդրումային միջավայրը կդառնա ավելի բարենպաստ, եթե կազմակերպությունների համար բարելավվեն հնարավորությունները արդյունավետ ներդրումներ կատարել, ստեղծել աշխատատեղեր»: Կամ, էջ 49-ում հեղինակը գրում է. «Տարբեր երկրներ իրենց շեշտադրումը անում են այն ոլորտների վրա, որոնք ժամանակի ընթացքում կարող են ստեղծել ավելի շատ կապիտալ, որից կարող են օգտվել և՛ ներդրողը, և՛ ազգաբնակչությունը», որտեղ անհասկանալի է ազգաբնակչության օգտվելու հնարավորությունները: Կամ «Ցավոք սրտի Հայաստանի պարագայում տրանսպորտային բլոկադայի վերացումը դեռևս թվում է անիրական և այն իրենից հանդիսանում է ազգային և քաղաքական լուրջ խնդիր»: Այս ձևակերպումը շատ ընդհանրական է և աշխատանքի ոչ մի մասում ներկայացված չէ ազգային կամ քաղաքական խնդրի հետ կապված հետազոտություն այս համատեքստում:

2. Աշխատանքի 66-րդ էջում հեղինակը ներկայացնում է ՀՀ Գլխավոր մրցունակության համաթիվը ձևավորող գործոնների շարք, որտեղ բացասական առումով ամենամեծ կշիռը ունի շուկայի չափը: Այնուհետև հաջորդիվ ներկայացվում է ՀՀ ինստիտուցիոնալ միջավայրը գնահատող գործոնների հետ կապված տեղեկատվություն, ըստ որի սոցիալական կապիտալը ունի ամենացածր վարկանիշը: Կարծում եմ այս գործոնները կարևոր են, սակայն աշխատանքի հետագա բաժիններում հեղինակը չի անդրադարձել ներդրումային միջավայրի բարելավման տեսանկյունից նշված գործոնների բարելավման հիմնախնդիրներին:
3. Ատենախոսության մեջ հեղինակն իրականացրել է տնտեսաչափական, ռեգրեսիոն, կոռելյացիոն, ժամանակային շարքերի գնահատումներ և կանխատեսումներ, որոնց համար անհրաժեշտ են տվյալների մեծ բազաներ: Աշխատանքի մեջ բացակայում է տվյալների բազաների հետ կապված հավելվածները, որոնց առկայության պարագայում ավելի արժանահավատ կլիներ դրանց արդյունքների հավաստիությունը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Վերոնշյալ դիտողությունները էապես չեն ազդում հետազոտության արժանիքների վրա: **Գևորգ Սուրենի Պետրոսյանի «Ներդրումային միջավայրի էնդոգեն և էկզոգեն գործոնների գնահատում (ՀՀ օրինակով)»** թեմայով ատենախոսությունը կարող է որակվել որպես ինքնուրույն գիտական հետազոտություն, որտեղ առաջ են քաշվել ոլորտի կարևորագույն հիմնախնդիրներ և մշակվել ու առաջարկվել դրանց հնարավոր լուծումներ:

Հետազոտության հիմնական արդյունքները արտացոլված են ՀՀ ԲԿԳԿ-ի կողմից ընդունելի հանդեսներում տպագրված թվով 6 գիտական հոդվածներում: Հոդվածները ներկայացված են առաքված սեղմագրում:

Ներկայացված սեղմագիրը համապատասխանում է ատենախոսության հիմնական բովանդակությանը և արտացոլում դրա հիմնական և կարևորագույն դրույթներն ու արդյունքները:

Այսպիսով, Գևորգ Սուրենի Պետրոսյանի «Ներդրումային միջավայրի էնդոգեն և էկզոգեն գործոնների գնահատում (ՀՀ օրինակով)» թեմայով ատենախոսությունը համապատասխանում է ՀՀ ԲԿԳԿ-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի» 6-րդ և 7-րդ կետերի, ինչպես նաև թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող այլ պահանջներին, իսկ հեղինակն արժանի է Ը.00.02 - «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի հայցվող գիտական աստիճանի շնորհմանը:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԸՆԴԴԻՄԱԽՈՍ՝

**ՀՊՏՀ Մակրոէկոնոմիկայի ամբիոնի վարիչ,
ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԹԵԿՆԱԾՈՒ, ԴՈՑԵՆՏ**

Ս.Վ. Խաչիկյան
«12» հուլիսի 2024թ.

ՍՈՍ ՎԻՐԱԲԻ ԽԱՉԻԿՅԱՆԻ

**ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՄ՝
ՀՊՏՀ գիտական խորհրդի քարտուղար**

Նաիրա Դարբինյան
«12» հուլիսի 2024թ.

